

ban, može se uzeti, primjerice, naziv srednjojužnoslavenski i on će savršeno poslužiti svrsi. Takvih kabinetskih naziva ima i inače u znanosti. Oni nikomu ne škode.

SAŽETAK

Dalibor Brozović, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb
UDK 800.853:808.62, izlaganje na znanstvenom skupu,
primljeno 26. rujna 1995, prihvaćeno za tisak 2. listopada 1995.

Status and Tasks of Linguistic Croatian Studies

The article deals with the Croatian language as a self-determined phenomenon, also with the need for its improvement and cultivation in keeping with its authentic character. Defining Croatian in contrast to Serbian is rejected, and the suggestion is made to replace the term Serbo-Croatian with Middle South Slav in comparative linguistics as well.

TEZE O LEKTORIMA

Stjepan Babić

vojim člancima o lektorima pokrenuo sam podosta burnu raspravu. U novinama i časopisima izašlo je, koliko je meni poznato, preko šesnaest članaka o toj problematici. To sam i očekivao i želio. Jer problem je krupan i ne može se riješiti jednim člankom. Međutim tko želi mijenjati postojeće stanje, nailazi na nerazumijevanja i osporavanja jer su ljudi inertni, navikli su na uobičajeno pa nisu spremni na promjene, pogotovu ako se tiču njih samih, ako bi se našli u lošijem položaju, stvarno ili samo mislili da će tako biti. Zato su se najviše javljali lektori većinom odbijajući moja gledišta.

Morao sam pokrenuti to pitanje jer se u općoj svijesti uvriježilo mišljenje da nema pismenih tekstova bez lektora, a kamo nas je to shvaćanje odvelo, pokazuju apsurdni koje sam naveo u prošlim člancima. Na to sam potaknut i žalbama lektoriranika koji su mi se obratili zbog nasilja koja trpe od lektora, podacima koji su mi slani kao primjeri što sve lektori čine. Zbog toga sam u tu problematiku bolje upućen nego čovjek koji za nju zna samo iz osobnoga iskustva. Ali su se žalili i bunili samo neki, većina je pokorno dopuštala da im se tekstovi prekrajaju kako tko želi. Dokle je to došlo za komunističke vladavine, lijepo je prikazao prof. Josip Pavičić svojim člankom koji već naslovom kazuje bit problema "Autori krpe, tekstovi smeće" jer se stvorila takva klima da se s tuđim tekstovima smije raditi što je komu volja. "... ne mogu prešutjeti, a to je da su ih naučili da ne drže do vlastitoga teksta, tj. da svakome dopuštaju da im od teksta radi što ga je volja", kaže prof. Pavičić. A malo zatim: "Strast za vladanjem nad tuđim tekstovima jača je od svih društvenih promjena." A završava: "Da, autori su krpe, tekstovi su smeće, ali velikani bez njih ipak ne mogu. Isplati se raditi na tome da jednoga dana autori i

tekstovi mogu bez njih.”¹ Tu nije riječ samo o lektorima, ali su i lektori često tako postupali s tuđim tekstovima.

Takvo stanje upravo vapi za promjenama. Autori se moraju naučiti da poštuju svoj tekst u svakome pogledu, inače ne mogu postati ličnosti, vječno će biti krpe.

Osvrtni su tražili odgovor jer je iznošeno svašta, najčešće su prigovori bili neopravdani, ali sam dosad odgovorio samo na jednome mjestu. Da se ne rasplinjujem, nastavit ću u Jeziku jer sam problem ovdje i počeo, a čitatelji su Jezika najzainteresiraniji i najozbiljniji, nije im do nadmudrivanja, nego do biti problema.

Najviše je nesporazuma zbog toga što neki čitatelji ne čitaju pažljivo pa i ne shvate što sam zapravo rekao. Drugi nesporazumi proistječu što se čita s osobnim interesom pa odmah mnogi lektori pomišljaju da će ostati bez posla ili bez honorarne zarade pa i ne vide bit problema.

Najdalje je u svojim prigovorima otišao neki J. K. koji piše: “Napadnuta je još jedina postojeća obrambena linija hrvatske pismenosti i hrvatskoga jezika koju imamo. Ta lektorska služba tek je u povojima od postanka hrvatske državnosti i tek kada su se pokazali prvi rezultati, postavlja se – u ime hrvatske pismenosti – zahtjev da se ukine.

Da nije napisano toliko puta, ne bi čovjek vjerovao.”²

Prvo, ja nisam napisao da se ukine lektorska služba, nego sam tražio da se bitno promijeni njezin status. Ja nemam nikakvih razloga da budem protiv lektora, mnoge sam i sam preporučio za taj posao, a još manje da si tovarim na leđa nepotrebne polemike, vodi me jedino težnja za većom pismenosti, za većom jezičnom kulturom, u to ne smije nitko sumnjati, a ona se po mojem dubokom uvjerenju ne može postići pomoću sadašnjega načina lektorskih djelovanja. Tvrdnja da je lektorska služba “još jedina postojeća obrambena linija hrvatske pismenosti i hrvatskoga jezika” zaista je neprihvatljiva, zapravo apsurdna, i to je jedan od razloga što sam ustao za drugačiji način u shvaćanjima naše jezične kulture. Jedna bi to pismenost bila kad bi lektorska služba bila jedina njezina postojeća obrambena linija.

U ovom ili onom obliku pismenu su potporu mojim shvaćanjima dali S. Težak, J. Pavičić, H. Hitrec, Z. Crnković, V. Devidé, I. Pelz, dakle u tome nisam sam. Nisam sreo ni jednoga ozbiljnoga kolegu jezikoslovca koji mi, čitajući u Jeziku moje članke o lektorima, ne bi dao za pravo. Tko pročita podatke koje sam iznio i zaključke na temelju njih, taj se ne može ne složiti sa mnom, samo što neki imaju po koji ali. Zbog tih ali i zbog toga što je tema neobično važna, potrebno je još pisati kako bismo razjasnili nesporazume i krenuli novim putovima.

Bit je problema u tome što je shvaćanje o lektorima kao glavnima ili čak jedinicima činiteljima naše jezične kulture pogrešno. Lektori nisu u mogućnosti da opismene jedan narod, a nepismen narod nema budućnosti. Pismenost se mora postići na izvoru, kod onih koji pišu, jer ako je izvor mutan, bistrenje je mučan i če-

¹ Vjesnik, 4. 6. 1995, 22.

² Večernji list, 26. 4. 1995, 59.

sto uzaludan posao. Ne smijemo se složiti da se naša kultura dijeli na dva dijela: kulturni djelatnici koji proizvode jezično pogrješne tekstove i lektori koji ih za njima ispravljaju. Još nisam sreo lektora koji bi pričao da je dobio pismen tekst na kojem nije imao što mijenjati. Svi pričaju samo o nepisanim autorima.

Kolega je Anić opisao sadašnje stanje aforistički: "Inače ne vjerujem u kulturu književnoga jezika koja pretpostavlja nepisamoga autora."³

Kako sadašnje stanje nikako ne zadovoljava i kako dosadašnjom praksom nikada nećemo doći do prave jezične kulture, stanje se mora mijenjati. Zato ću dosadašnja izlaganja sažeti u teze.

1. *Svakomu autoru kojemu uz njegovo ime piše i ime lektora, mora biti jasno da je to javna svjedodžba da je autor nepisam.*

To je prva i najvažnija moja teza i ona je bitna promjena prema dosadašnjoj praksi. Dosad je bilo normalno da uz autorsko djelo piše i ime lektora. Napisao sam "Imati svoga lektora postalo je tako uobičajeno da to više nije sramota nego naprotiv čast, kao što je nekada velikašu čast što ima svoga paža i pažu što može imati svoga gospodara."⁴

Ja želim da se to shvaćanje promijeni, da se jasno kaže što lektoriranje znači. Ja nisam protiv lektora, ali oni moraju biti privatna stvar svakoga onoga tko njegovu uslugu treba, onako kao što se uzimaju poduke (instrukcije) za đake i studente koji zaostaju u nastavi. Ako je ta usluga javna, onda se javno pokazuje da je autor nepisam.

2. *Sitni nedostaci ne znače da je autor nepisam.*

U polemici sa mnom prof. I. H. H. u članku pod karakterističnim naslovom *Više očiju više vidi* pokazuje kako i u Težakovoj i mojoj Gramatici hrvatskoga jezika ima pogrješaka.⁵ Odgovorio mu je prof. Težak i pokazao da neke pogrješke koje H. H. navodi nisu pogreške, a druge da su sitne presitne.⁶

Već sam nekoliko puta rekao da jezična kultura nije u tome da se ne griješi, nego da se pogrješka uoči, prizna i u idućim tekstovima nastoji izbjeći. Kažem nastoji jer savršenoga pisanja ne može biti.

Horacije je to izrekao poznatom izrekom:

Quandoque bonus dormitat Homerus,

a naš pjesnik Ivan Mažuranić ovako:

Al' i dobra u junaka /

Dremne katkad ruka hrabra.

Jasno je da ni ja ne mogu u svemu pisati bez pogrješke, i meni može omaći nešto što ne bih volio da sam napisao. Slobodno mogu reći da bez pogrješke ne može nitko, ni Dalibor Brozović ni Radoslav Katičić ni Dragutin Tadijanović iako

³ Danas, 6. 5. 1986, 34.

⁴ Jezik, 42, 86.

⁵ Večernji list, 6. 4. 1995, 43.

⁶ Isto, 16. 4. 1995, 99.

ih smatram najpismenijima ljudima našega stoljeća. Tadijanović pjesnik popeo se na sam vrh jezičnoga umijeća, svoj je jezik dotjerao do savršenstva, a koji put pogriješi, jer je to svojstveno svakom smrtniku, ali to ne znači da i takvi ljudi moraju imati službene lektore. Zar ćemo im zbog koje pogriješke nametati lektora?

Pogriješiti koji put u čemu, ne znači biti nepismen. Ako bi savršensot bila mjerilo pismenosti, onda nitko živ ne bi bio pismen. To neki ne shvaćaju ili ne prihvaćaju pa likuju kad kod kojega jezikoslovca nađu koju pogriješku. Sitni zahvati kao promjena *zadnji* u *posljednji* (ili obratno), *kasnije* u *poslije*, *uplitati* u *upletati* (o tome ću napisati poseban članak), ako iza koje zavisne rečenice nema zarez, ne znače da cijeli tekst treba lektora.

3. Profesori hrvatskoga jezika ne smiju imati lektore.

To je samo po sebi razumljivo jer ako sol obljutavi, čime ćemo soliti. Zašto službenim lektorom prikrivati profesorsku nepismenost? A da su se tu događale nelogičnosti, često dovedene i do apsurd, pokazao sam na brojnim primjerima u prethodnim člancima pa to nije potrebno ovdje ponavljati. Evo sada još jedne potvrde apsurdnoga postupka. Kako se smatra da svaka knjiga mora imati lektora, pa kad profesorska ne smije imati drugoga, oni proglašavaju autora za svoga lektora. Na najnovijoj knjizi Sintaksa za 4. razred gimnazije na jednoj strani piše autor "Ivo Pranjković", a na drugoj "Lektor Ivo Pranjković".

4. Umjetnički se tekst ne smije lektorirati.

Ako je autor mrtav, onda je njegova umjetnina završena. U novim se izdanjima smije mijenjati slovopis (grafija), a pravopis samo iz posebnih razloga, i to samo u najužem smislu te riječi. U 3. broju prošloga godišta pokazao sam što su lektori učinili od umjetničkoga teksta Ivane Brlić-Mažuranić.

Mislim da se umjetnički tekstovi ne smiju prilagođavati ni za školske potrebe. Ako je što nejasno, pedagoški neprimjereno, treba to tumačiti u bilješkama na dnu stranice, prigodnim komentarima, rječnicima na kraju knjige i sličnim objašnjenjima.

Ako je djelo tako daleko suvremenomu čitatelju pa makar samo u nekim krajevima, ne smije biti sablažnjivo da se prevede, kako je učinjeno s Marulićevom Juditom i Planinama Petra Zoranića (Petra Zadranina).

Ako je autor živ, sam mora usavršiti ili usavršavati svoju umjetninu. Ako pak treba lektora, onda službeni pomoćnik nije lektor nego suautor.

5. Prevoditelji na hrvatski jezik ne smiju imati lektora.

Lektor znači da prevoditelj nije savladao hrvatski jezik, a kad nije, ne može na njega uspješno ni prevoditi. Ako ga ipak treba, ili ima, tada suradnik nije lektor, nego suprevoditelj. Pojava suprevoditelja nije ništa neobično. Zajednički su prevodili jedno djelo i takva imena kao što su Ljudevit Jonke i Jure Kaštelan, Antun Šojan i Ivan Slamnig.

Što sve lektori rade s prevoditeljskim tekstovima, znam iz prevoditeljskih pitanja koja mi postavljaju telefonski, a lijep pismeni dokaz lektorskoga haračenja imamo u prijevodu Berislava Grgića Butlerova romana Put svega živoga, Zora,

Zagreb, 1954. Gospođa Grgić dala mi je knjigu s prevoditeljvima ispravicima lektorskih "popravaka". Primjere ne smijem ni početi navoditi jer glupostima jedva da ima kraja. Lektor, koji inače na knjizi nije naznačen, tako se izživljavao na tekstu kao da je ugledni prevoditelj krpa. Što će budući istraživač misliti o Grgićevu prevoditeljskome umijeću, bude li sudio po prijevodu kakav je u knjizi. Zato je dobro da se to javno zabilježi.

6. Magistri i doktori znanosti ne mogu imati lektore.

Uzaludno mi je dokazivati da netko može magistrirati ili doktorirati bez poznavanja jezika na kojemu magistrira ili doktorira jer je nezamislivo da tko može u većoj mjeri savladati bilo koju struku, a nesposoban je da savlada jezik da o toj struci nešto suvislo kaže. Bez poznavanja jezika ne može se napredovati ni u jednoj struci. Ako se pojavi nepismen magistrand ili doktorand, dužnost je članova povjerenstva da odbiju nepismen rad. Ako članovi povjerenstva ne bi bili za to sposobni, to bi bio kraj svakoj znanosti i kulturi.

7. Novinari i publicisti ne smiju imati lektore.

Tko hoće uspjeti pisanjem, mora najprije naučiti pisati. Pismenost je prvi uvjet njihova zanata. Ako se pak nađe uspješan novinar ili publicist, a nepismen je, što je *contradictio in adjecto*, bolje ga je poslati šest mjeseci ili čak četiri godine na školovanje, nego mu četrdeset godina plaćati lektora.

Dok ovo pišem, upravo Hrvatski radio oglašava natječaj za novinare u kojem se kaže da će se njihovo znanje provjeravati na posebnom ispitu. Znači li to da će primati i one koji ne poznaju dobro hrvatski jezik s nakanom da će im cijeli radni vijek plaćati lektora za ispravljanje njihova jezika. Sigurno ne znači. A ako se traži poznavanje hrvatskoga jezika i to je jedan od uvjeta za primanje, što će im onda lektor.

8. Lektoriranjem se pismenost ne može postići ni zato što lektori mogu lektorirati samo pisani jezik, a danas je javni jezik u jednakoj mjeri i govoreni jezik koji nije dostupan lektorskim zahvatima.

Jadna bi jezična kultura bila u kojoj bi samo pola javnoga jezika bila pismena.

Slušam govornike na televiziji i radiju pa čujem da prave iste pogreške kao što se prave u pisanom jeziku osim, razumljivo, izrazito pravopisnih. Razumljivo je što to čine slučajni govornici, ali je tužno što i profesionalni govornici prave ovakve pogreške: Hercegövine, što se dogâdâ, dobavljač, zâblistati, povûci, tlâka zrâka (umjesto tlâka zrâka)... Što tu može lektor pomoći? Može prije ili poslije govora poučiti govornika. Isto vrijedi i za pisanje. Prije ili poslije pisanja treba poučiti pisatelja da više ne griješi, a ne cijeli mu život za njim ispravljeti njegove tekstove.

9. Jezična se kultura ne može postići lektorima ni na pisanima tekstovima i zato što lektori ne dospiju pročitati ni sve pisane tekstove.

Ne dospiju ni tamo gdje lektori postoje, npr. u novinskim kućama, a kamoli svagdje gdje se piše, jer ima više pisatelja nego lektora. Kako lektori ne stignu sve napisano ispraviti, odatle proizlazi da bi samo djelić pismene proizvodnje bio pi-

smen. Zato pismenost treba stjecati drugim načinima, a ne pasivnim lektorskim zahvatima.

M. K. misli da omasovljenje izdavaštva u suvremenom društvu zahtijeva lektorsku službu. Takvo mišljenje vodi prema apsurdu jer nikada ne može biti toliko lektora da bi mogli zadovoljiti tako velike potrebe. Kako ima čitava vojska onih koji pišu za javnost, trebala bi čitava vojska lektora da za njima ispravljaju tekstove. Apsurd se jasno pokazuje čim to pretvorimo u brojke. Recimo da ima 200 000 Hrvata koji pišu za javnost, što bi značilo da bi trebalo bar 100 000 lektora koji bi za njima ispravljali njihovo pisanje.

10. Urednici moraju biti pismeni.

Ako tko može postati urednik, a nepismen je, onda je s hrvatskom jezičnom kulturom gotovo. Zato ovoj tezi ne treba nikakvo drugo objašnjenje.

11. Ustanove mogu imati lektore, a neke možda i moraju.

Kako ustanova ima različitih i ne mogu za sve vrijediti ista pravila, ovu bi tezu trebalo posebno razraditi pa sada mogu reći samo nekoliko natuknica.

Lektorima u ustanovama samo bi iznimno trebao biti zadatak da lektoriraju tekstove, glavnina bi im posla trebala biti da paze na jezik ustanove i da ocjenjuju je li autorski tekst pismen. Zato bi lektore trebalo preimenovati u jezične savjetnike da se i tim vanjskim znakom pokaže da se prestaje sa starom lektorskom praksom po kojoj lektori samo crnče ispravljajući tuđe tekstove. Ako ustanove da tekst nije pismen, vraća se autoru da ga dotjera. Ako autor prepušta dotjerivanje teksta izdavaču, to ide na autorov trošak, osim ako izdavač nije posebno zainteresiran za objavljivanje.

Specifičan je problem raznih ustanova, poduzeća kao što su ministarstva, sudovi, pošte, željeznice... Prema specifičnoj potrebi oni mogu imati jezičnoga stručnjaka, ali ih nikada ne mogu imati toliko da bi zadovoljile sve njihove potrebe. U njima osnovnu pismenost moraju imati sve tajnice i sve daktilografkinje. Ne smije biti da bi one griješile u ije-je, č-ć, dž-đ, jednačenju po zvučnosti, pisanju velikih i malih slova... Koliko znam, već u izobrazbu daktilografkinja ide i poznavanje pravopisa i osnovne pismenosti.

12. Ako se unatoč svemu autorski tekst lektorira, potrebno je da to bude u sporazumu s autorom i da autor ima posljednju riječ.

Mislim da nema ništa normalnije od toga i da ovoj tezi ne treba poseban komentar.

13. Pismenost se stječe samo solidnim školovanjem i neprestanim doškolavanjem, osobnim i posebnim.

Mnogi koji se slažu s mojim mislima o lektorima kažu: Sve je to lijepo, samo je prerano, naše škole još nisu takve da iz njih izlaze pismeni ljudi.

Ako ćemo čekati, dokle ćemo čekati. Već srednje škole završavaju i oni koje je hrvatska sloboda zatekla u osnovnoškolskim klupama i što imamo čekati?

Ništa se neće promijeniti ni kad dobijemo vrsne hrvatske škole ako ostavimo da se radi kao što se radilo do sada.

Što se školovanja tiče, ma kako škole vrsne bile, nikada se neće postići da ljudi cijeli život mogu biti dovoljno pismeni s onim što su ponijeli iz škole. Svi se pismeni moraju naučiti da posežu za jezičnim priručnicima svaki put kad dođu u sumnju jesu li izabrali dobar izraz. To je tek pravi put pismenosti. Do sada je prevladavalo mišljenje da se taj dio prepušta lektorima pa na jezičnu korektnost nisu pazili ni oni koji bi inače pazili.

Tamo gdje opće obrazovanje ne može zadovoljiti specijalne potrebe, potrebno je doškolavanje. Ono može biti u posebnim tečajevima, kao što su novinarske škole, tečajevi za spikere i sl. Ne bi za spikera smio biti postavljen čovjek koji nema dobar izgovor, koji ne poznaje književni naglasak.

Kao zaključak mogu reći da je naša nevolja u tome što mi želimo biti pismeni bez truda zaboravljajući da se za pismenost treba malo pomučiti i nešto učiti i naučiti. Naša se pismenost neće podići na viši stupanj ako se odmah ne trgnemo i ne shvatimo da je dosadašnje stanje potrebno mijenjati. A njega nećemo moći promijeniti ako se ne promijeni svijest. Zato uporno i pišem o tome.

Na kraju moram napomenuti da je lektorska problematika tako opširna i složena i da se nikako ne da iscrpiti s nekoliko članaka. Da se sve obrazloži, trebala bi cijela knjiga. Zato molim sve one koji se žele ozbiljno osvrnuti na moja shvaćanja, da pročitaju sve što sam dosad napisao o toj temi. Članci se nalaze u XXXII. i XVII. godištu Jezika, a neki od njih i oni u novinama objavljeni su u mojoj knjizi Hrvatski jučer i danas na str. 216.-227. pa se ne može reći da su teško dostupni.

SAŽETAK

Stjepan Babić, sveuč. prof. u. mir., Zagreb
UDK 800.853:808.62, stručni članak,
primljen 27. rujna 1995, prihvaćen za tisak 2. listopada 1995.

Theses on Language Editing

Croatian linguistic culture has given rise to the language editing of all written texts irrespective of the author's literacy. In reaction to this are these commented theses, suggesting ways of keeping such editorial interventions within normal limits.